

Борче ИЛИЕВСКИ

УДК: 930.25(497.7)
94:930.25(497.7)“1940/1960”

СЕМЕЈНИТЕ И ЛИЧНИТЕ ФОНДОВИ – ЗНАЧАЕН ИЗВОР ЗА ИСТОРИСКИ ИСТРАЖУВАЊА (ПРИМЕРОТ НА ФОНДОТ „БРАНИСЛАВ РУСИЌ“)

Кратка содржина

Во прилогот се анализира значењето и вредноста на архивскиот материјал во семејните и личните фондови, за историските истражувања, преку конкретниот пример на архивскиот материјал од фондот „Бранислав Русиќ“, кој се чува во Архивот на МАНУ. Во фондот се архивирани неговите истражувања вршени, главно, во втората половина на четиресеттиот и во текот на предесеттиот години на минатиот век, во повеќе области во Македонија: Охридско-стирската област, Преспа, Железник (Демир Хисар), Порече, Пијанец, Делчевска Осоговија, Славиште, Жупа, Дебарско Поле и други области. Покрај тоа што во архивскиот материјал се наоѓа огромно етнологско богатство, документацијата од стеренските истражувања на Б. Русиќ претставуваат извонреден историски извор кој може да служи за проучување на демографските и етничките промени, на миграциите, на историјата на секојдневниот живот во македонското село и сл. Вредноста на истражувањата на Русиќ се состојат и во нивната споредливост со слични истражувања.

Клучни зборови: СЕМЕЈНИ И ЛИЧНИ ФОНДОВИ, ИСТОРИСКИ ИЗВОРИ, АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ, БРАНИСЛАВ РУСИЌ

Вовед

Архивистиката со својата теорија и практична дејност, пред сè, со изворниот архивски материјал одговара на потребите на речиси сите општествени и хуманистички науки. Како научна дисциплина архивистиката е нераскинливо поврзана со историската наука. Архивите преку средувањето и обработката на архивскиот материјал¹ ја олеснуваат работа на историчарите. Историските истражувања, речиси без исклучок, започнуваат со консултирање и проучување на архивски материјали. Тие претставуваат основни извори за

¹ Под поимот архивски материјал се подразбира целокупниот изворен и репродуциран (пишуван, цртан, печатен, фотографирани, филмуван, аудиовизуелизиран, механографиран, електронски, дигитално, оптички или на друг начин забележан) документарен материјал од трајна вредност, кој е од значење за Републиката, науката, културата, имателите, како и за други потреби. („Службен весник на Република Македонија“, 95/2012).

историографските проучувања.² Освен пишаните историски извори, за историските истражувања се значајни и усните извори кои историчарите можат да ги користат при своите истражувања, како што се сведоштвата, пренесувањето на традицијата, разни преданија и сл.³

Токму усните преданија забележани во теренските истражувања на д-р Бранислав Русиќ денес претставуваат извонреден историски извор за проучување македонското општество, особено на македонското село од средината на четириесеттите и во педесеттите години на XX век. Целата ракописна заоставштина на Бранислав Русиќ се чува во Архивот на МАНУ,⁴ во личниот фонд⁵ „Бранислав Русиќ“.⁶

Семејни и лични фондови – поим и значење

Семејните и лични фондови се првите фондови кои како целини почнале да се примаат, средуваат и обработуваат во архивите. Поради структурата на фондовите и разновидноста на архивскиот материјал што се среќава, посветено им е големо внимание, како од теоретско, така и од практично гледиште. Со овој вид фондови се занимавале повеќе архивски теоретичари.⁷ Особено внимание на стручните служби во архивите се посветува на евидентирање на потенцијалните иматели, посети, разговори и записничко констатирање на состојбите со цел материјалот да биде евидентиран и преземен во

² Архивските материјали како историски извори претставуваат основа на научната работа на историчарот, бидејќи тие му даваат материјал за поткрепување на старите и за создавање нови знаења. Види: Виолета Ачкоска, Вовед во историјата, Скопје, 2014, 86.

³ Џон Тош, У трагању за историјом, Београд, 2008, 346–349; Виолета Ачкоска, Вовед во историјата, 89.

⁴ Архивот на Македонската академија на науките и уметностите бил основан во април 1968 година, врз основа на статутот на МАНУ, само неколку месеци по основањето и почнувањето со работа на Академијата. Со Законот за архивска дејност од 1973 година, било определено Архивот на МАНУ да собира, средува, заштитува и да чува архивски материјал од работата на Академијата, институциите и центрите основани од неа, нејзините членови и од граѓанско-правни лица и поединци (член 40, „Службен весник на СРМ“, 47/1973). Оваа задача била поставена со цел Архивот при МАНУ да ги опфати архивските материјали што се однесуваат на истражувачите – културните и општествени дејци и уметници. Денес, во Архивот на МАНУ се собира, чува, обработува, заштитува и се обезбедува за користење архивски материјал создаден при работата на Академијата, од нејзините членови како и од институции и поединци значајни за науката и уметноста. Основната намена и функција на Архивот на МАНУ е да служи за истражувања од областа на науката, културата и историјата, првенствено за членовите на Академијата и нејзините научноистражувачки центри, но и за останатите домашни и странски научни истражувачи при соодветни институции од областа на науката, културата и уметноста. Поради неговата намена и функција, Архивот на МАНУ во најголем дел содржи лични фондови на академици и други личности од вонредно значење за историјата, науката и културата во Македонија, како и на друштва и институции од разни периоди. (<http://www.manu.edu.mk/mk/archives-2>).

⁵ Архивски фонд претставува целина на архивскиот и документарен материјал, без оглед на нивниот облик или носач на записите, кој ги создал, примил и користел, имателот во вршењето на својата активност. Архивскиот фонд се чува како целина и не може да се дели. („Службен весник на Република Македонија“, 95/2012).

⁶ Љупчо С. Ристески, Ракописната заоставштина на Бранислав Русиќ прилог кон историјата на етнолошката мисла во Македонија, Битола, 1997, 1–123.

⁷ Disputed archival claims. Activities of Unesco and ICA since 1976, во: Sovereignty disputed claims professional culture, Essays on Archival Policies, by Charles Kecskeméti, Brussels, 2000, 247–258; D Božić-Buzančić, Osobni i obiteljski arhivi, Priručnik iz arhivistike, Zagreb, 1977, 128–139.

надлежниот архив. Значајно е да се одбележи дека кај овој тип фондови речиси нема излачување на безвреден документарен материјал,⁸ освен евидентни дупликации.

Архивскиот материјал што се наоѓа во личните фондови, генерално, може да се подели на неколку комплекси и тоа: лични списи (биографии, автобиографии, изводи од матични книги, медицинска документација, образование, стекнати привилегии, одликувања, имотна состојба и сл.); документација од творечката дејност (рецензии за личноста и од личноста); кореспонденција (деловна и приватна); илустративен материјал (фотографии и др.); некролози, говори и др.⁹

Под поимот личен фонд во архивската теорија се подразбира збир на органски поврзани документи што настанале во текот на животот и работата на одредено лице кое имало значајна улога во општествениот или политичкиот живот, во науката, културата и сл. Семејните фондови, од друга страна, претставуваат збир на органски поврзани документи што биле создадени во минатото како плод на дејноста на одредено семејство кое имало значајна улога во општеството. Семејните фондови често пати се надоврзуват на личните фондови. Структурата на архивскиот материјал во семејните и личните фондови зависи од општествениот систем во кој семејството или личноста дејствувале, од местото и положбата што ја имале во општествената структура, како и од професијата што ја имале (особено кај личните фондови). Без оглед од каков општествен систем произлегуваат, архивскиот материјал во семејните и личните фондови најчесто претставува значаен историски извор. При формирањето на семејните и личните фондови, архивскиот материјал мора да биде поврзан со животот и работата на фондообразователот. Од поединечните документи без оглед на нивната содржинска вредност за животот и работата на фондообразователот не може да се формира посебен фонд.¹⁰

Од семејните и личните фондови се издвојуваат документите што не се директно поврзани со работата на фондообразователот во случаите кога архивот формирал збирка за тој вид документи. Архивскиот материјал што потекнува од институциите во кои работел фондообразователот (кај личните фондови) се евидентира и се присоединува кон соодветните фондови. Тоа се евидентира во историската белешка.¹¹ Називот на личните

⁸ Документарниот материјал како извор за архивскиот материјал го сочинува целокупниот изворен и репродуциран (пишуван, цртан, печатен, фотографиран, филмуван, аудиовизуелизиран, механографиран, електронски, дигитално, оптички или на друг начин забележан) и книги и други евиденции за тој материјал создадени во работата на имателите додека тој е од значење за нивната тековна работа и сè додека од него не е издвоен архивскиот материјал. („Службен весник на Република Македонија“, 95/2012).

⁹ Слично како кај личните, така и кај семејните фондови архивскиот материјал може да се подели на неколку комплекси и тоа: документација за семејството (изводи од матични книги, генеалогски стебла, образование, стекнати привилегии и сл.); документација за сопственост и сопственички односи (договори, парници, тестаменти, и сл.); документација од дејноста на семејството (деловна кореспонденција); документација од други семејства која поради роднинските врски се наоѓа во фондот, документација од други лица, илустративен и друг материјал (фотографии, уметнички слики, библиотечен материјал и сл.).

¹⁰ Богдан Лекиќ, Архивистика, Београд, 2006, 138–140.

¹¹ Историската белешка е основно научно-нормативно средство, кое без разлика за која цел ќе биде користено, на на корисниците им дава најцелосни податоци за фондот/збирката. Таа на најбрз начин треба да ги воведо истражувачите во историјатот на фондообразователот и фондот, да упати во содржината на архивскиот материјал и да упати на библиографските податоци за и од архивскиот материјал, како и податоци за архивистот кој ја изработил. Како основа во изработката на историската белешка се користи: досието на фондот/збирката, пописите

фондови го сочинуваат името и презимето на личноста со чие дејствување настанал конкретниот фонд, додека кај семејните фондови називот произлегува од презимето на семејството. Во случаите кога архивскиот материјал се состои од две роднински поврзани семејства, називот на фондот го сочинуваат презимињата на двете семејства. Граничните години кај личните фондови претставуваат годините на раѓањето и смртта на фондообразователот, додека кај семејните фондови годината на раѓањето на најстариот и смртта на најмладиот член на семејството, односно последниот починат член на семејството. Граничните години на архивскиот материјал не мора да се поклопуваат со граничните години на фондообразователот. Архивскиот материјал може да потекнува од времето пред раѓањето и по смртта на фондообразователот.¹²

Вредноста и значењето на архивскиот материјал во фондот „Бранислав Русиќ“ за историски истражувања

Во Архивот на МАНУ се чуваат, обработуваат и се даваат на користење поголем број семејни и лични фондови, меѓу кои фондовите на Лазар Колишевски, Блаже Конески, Никола Мартиноски и многумина други значајни личности кои имале клучна улога во политичката и културната историја на Македонија. Во споменатиот Архив се наоѓа и архивскиот фонд произлезен од работата на Бранислав Русиќ, етнолог, еден од основачите на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и научник чии истражувања, од кои голем дел необјавени, денес претставуваат мошне важен извор за историски, етнолошки, антрополошки и социолошки истражувања.

Архивот на МАНУ во 1976 година ги откупил пишаните матријалите на Бранислав Русиќ, кои се наоѓале кај неговото семејство.¹³ По приемот во Архивот е извршено средување и обработка на архивскиот материјал и е изработен аналитичен инвентар.¹⁴ Граничните години на архивскиот материјал го опфаќаат периодот од 1868, годината на најстариот документ, до 1971, годината на најмладиот документ.

При средувањето и обработката на архивскиот материјал, во фондот Бранислав Русиќ се формирани повеќе целини и тоа: 1. Лични и биобиблиографски документи; 2.

и архивскиот материјал од фодот/збирката, службените гласила, законските, позаконските и интерните акти на фондообразователот (статути, правилници и сл.), сите изданија што се однесуваат на фондот и фондообразователот и дневниот печат. Историската белешка треба точно и концизно да ги изнесе сите факти во сите нејзини делови врз основа на опстојно истражување.

¹² D. Božić-Buzančić, Op. Cit, 129–138.

¹³ Љупчо С. Ристески, Op.cit, 10. Приемите на архивски материјал во архивите можат да бидат: редовни, вонредни и повремени, приеми по пат на подарок, откуп, депозит, разграничување и од истражување. Имателот може да го понуди за откуп архивскиот материјал што го поседува, а понудениот архивски материјал за откуп го проценува Комисија за откуп на архивски материјал, Комисијата изготвува записник за откуп, со опис на видот, содржината, годините и цената за секој документ.

¹⁴ Аналитичниот инвентар претставува опис на архивските единици во рамките на еден фонд или збирка и ги содржи следниве елементи: сигнатура, датум на настанување, место на настанување, содржина, односно краток, јасен и концизен опис на содржината на архивската единица, јазик и писмо. (Igor Karaman, Studije i prilozii iz Arhivistike, Zagreb, 1993, 77–79; Богдан Лекић, Op. Cit, 183 -194).

Материјали од неговата научна, истражувачка и општествена дејност, како што се: објавени и необјавени ракописи, материјали од теренските истражувања, јавни предавања, етнолошки конгреси, активности на Бранислав Русиќ како професор на Филозофскиот и на Природно-математичкиот факултет, како и неговата соработка со други институции; 3. Туѓи ракописи, како што се докторски дисертации, дипломски и семинарски трудови; 4. Преписка на проф. Бранислав Русиќ; 5. Друг вид архивски материјал од неговата истражувачка дејност, како што се: магнетофонски ленти, фотографии од етнолошки карактер, етнолошко-географски карти на Македонија и сл; 6. Документи на семејството Русиќ; 7. Туѓи материјали кои не се од етнолошки карактер.

Бранислав Русиќ (1912–1971) е роден во Томино Село во Порече во преломната година на почетокот на Балканските војни, кога османлиите се протерани од Македонија, а во родното Порече, наместо османска, била воспоставена српска власт, со што ќе биде предодредена понатамошната животна патека на Б. Русиќ. Се школувал во Прилеп, Крушевац и во Битола. Етнологија студирал на белградскиот Филозофски факултет, каде што дипломирал во 1937 година. По отслужувањето на воениот рок, во 1939 година бил вработен како асистент на Филозофскиот факултет во Белград. Најголемиот дел од Втората светска војна го минува во Србија. Во 1945/46 година работи во Етнографскиот музеј во Белград. Неколку месеци во текот на 1946 година работи и во Институтот за меѓународни прашања при Министерството за надворешни работи на Југославија, каде што му помагал со своите стручни совети на Димитар Влахов (1878–1953).¹⁵ Од 1946 година Русиќ е ангажиран како предавач на новооснованиот Филозофски факултет во Скопје, односно тој е еден од втемелувачите на македонското високо образование. По докторирањето во 1951 година на Универзитетот во Загреб, избран е за доцент, по што напредува во универзитетската кариера и во 1965 година бил избран за редовен професор на Природно-математичкиот факултет. На таа позиција останува до смртта во 1971 година.¹⁶

Бранислав Русиќ, како етнолог, најголемиот дел од работниот ангажман го посветил на теренските истражувања, следејќи ги насоките на професорите од Белградскиот универзитет – Јован Цвиик (1865–1927), Тихомир Ѓорѓевиќ (1868–1944) и Јован Ердељановиќ (1874–1944).¹⁷ Со истражување започнал уште како студент, продолжувајќи како предавач, доцент и професор на Филозофскиот факултет во Скопје. Првите научни прилози го објавил во Гласникот на Етнографскиот музеј во Белград, како студент.¹⁸

Истражувањата на Русиќ денес претставуваат мошне вреден историски извор за животот во повеќе области во Македонија. Неговите податливи белешки за секое село, во областите што ги истражувал, содржат податоци што можат да бидат особено значајни за проучување на локалната историја, на историјата на секојдневниот живот, на миграциите,

¹⁵ Димитар Влахов, роден во Кукуш, се школувал во Солун, Софија, Германија и во Швајцарија. Во 1908 година бил избран за пратеник во османскиот парламент. Бил основач на ВМРО (Обединета). Живеел во Виена, Берлин и во СССР, а во ноември 1944 година доаѓа во Скопје, бил избран за член на Президиумот на АСНОМ, потпретседател на Президиумот на Сојузното собрание и член на југословенската делегација на Париската мировна конференција. Починал во Белград.

¹⁶ Архив на МАНУ, к-1, АЕ 1/1, 6-7

¹⁷ Љупчо С. Ристески, *Op.cit.*, 30

¹⁸ *Ibidem*, 29, 74-75

на промените во етничката и демографската структура и сл. Истражувањата на проф. Русиќ се особено вредни и поради времето во кое се извршени. Тоа е периодот непосредно по завршувањето на Втората светска војна, кога македонското општество доживува „социјалистичка трансформација“. Тоа се особено трауматични години за македонското село кога по неуспешниот експеримент со колективизацијата, селата започнуваат забрзано да се напуштаат. Напуштањето на селото најчесто значеше и менување на традиционалниот, патријархален живот. Русиќ ги вршел истражувањата во времето кога селското, земјоделско население започнало забрзано да бележи опаѓање во однос на вкупниот број население во Македонија.¹⁹ Архивскиот материјал во фондот „Бранислав Русиќ“ претставува извонредна документација за времето кога настанала. Значајно е да се нагласи дека традицијата за настанувањето на селата, миграциите, свеста и секавањето за потеклото, дури и на сопственото семејство, кај младите генерации бргу се губи. Токму затоа белешките на Русиќ денес имаат уште поголемо значење, бидејќи претставуваат извор изведен од традицијата и секавањето на минатите генерации.

Во 1947 година започнал да ги истражува Охридската и Струшката област, а неговите истражувања во овие области продолжиле до 1953 година.²⁰ Во периодот 1948–1950 година вршел теренски истражувања во Малесија, а истражувањето е објавено во Годишниот зборник на Филозофскиот факултет.²¹ Покрај овој труд, вредни како историски извор се и објавените истражувања на Русиќ за Дебарско Поле и Жупа.²²

Од 1947 до 1951 година во повеќе наврати професорот Русиќ вршел теренски истражувања во Преспа. Систематизирираниот архивски материјал се однесува на преспанските села и на гратчето Ресен.²³ Во текот на педесеттите години Бранислав Русиќ врши теренски истражувања во 47 села во областа Железник (Демир Хисар). Покрај бројните етнографски податоци, Русиќ како и во останатите области каде што истражувал, меѓу останатото, го бележи вкупниот број населението во селата, историјатот на селата, бројот на староседелските и доселеничките родови, за одредени фамилии дава родословни податоци, за доселените родови најчесто има податоци за времето на доселување и местото од каде што потекнуваат.²⁴ Истражувањето на Русиќ во Железник е уште позначајно бидејќи

¹⁹ Во почетокот на педесеттите години, како резултат на бавното темпо на индустријализација во Македонија, миграцијата од селата сè уште била слаба, но веќе од средината на педесеттите овој процес добил на масовност. (Виолета Ачкоска, Егзодусот на македонското селанство во социјализмот, Скопје, 2007, 215).

²⁰ Истражувањата на Русиќ од крајот на четириесеттите и почетокот на педесеттите години на Струшката и Охридската област може да се споредат со објавените истражувања на Јован Трифуноски во споменатите области вршени кон крајот на седумдесеттите години. (Охридско–струшка област антропогеографска проучавања, Населња и порекло становништва, књига, 44, Београд, 1992).

²¹ Бранислав Русиќ, Малесија, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот - Скопје, књига, 6, Скопје, 1953, 1–64. Русиќ ги вршел истражувањата во Малесија во втората половина на август 1948 (четири дена), во октомври 1949 (три дена) и во август 1950 (шест дена). Значењето на истражувањата во Малесија е огромно, бидејќи во изминатите децении областа доживеала целосна депопулација.

²² Бранислав Русиќ, Поље Дебарско, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, историско–филолошки оддел, књига, 7, Скопје, 1954, 123–185; Жупа Дебарска, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, посебни изданија, Скопје, 1957, 1-130.

²³ Архив на МАНУ, к-2, АЕ 87/ I-III.

²⁴ Архив на МАНУ, к-5, АЕ 97/ I-II .

бидејќи за областа немаме слични антропогеографски истражувања кои би можеле да послужат за споредба на добиените податоци.²⁵ Во почетокот на педесеттите години вршел теренски истражувања и во Порече. Во периодот 1953–1955 година, Русиќ вршел теренски истражувања на областите Славиште, Пијанец и Делчевска Осоговија. Истражувањата се вршени во 47 села во Славиште (Кривопаланечката област)²⁶ и во 32 села во Пијанец и Делчевска Осоговија.²⁷ За историските истражувања, како и за останатите области се значајни систематизираните податоци за бројот на населението, неговото потекло, миграциите и сл. Необјавените податоци од истражувањето на Славиште можат да се споредат со испитувањата на Јован Трифуноски во истата област вршени двесетина година подоцна.²⁸ Во фондот „Бранислав Русиќ“ се наоѓа и печатениот, но необјавен труд „Радовишко“ од Михајло Ј. Миладиновиќ и Вук Петровиќ, кои вршеле теренски истражувања во Радовишката област во 1928 година.²⁹ Русиќ вршел дополнителни истражувања во областа со цел да ги провери и дополни истражувањата на Миладиновиќ и Петровиќ.³⁰

Истражувањата на Бранислав Русиќ, всушност, претставуваат продолжение на истражувањата што ги вршеле учениците на Јован Цвиќ и припадниците на неговата антропогеографска школа во повеќе области на Балканскиот Полуостров, како и во Македонија од почетокот на XX век. На почетокот на векот Светозар Томиќ ја проучува Скопска Црна Гора. Неговото истражување е објавено во едицијата „Насеља српских земаља“ во издание на Српската кралска академија во 1905 година.³¹ Балканските војни и Првата светска војна ги оневозможиле истражувањата во областите од Македонија кои со одредбите на Букурешкиот мир ѝ припаднале на Србија, но затоа Боривое Ж. Милоевиќ за време на Првата светска светска војна во 1917 и 1918 година вршел истражувања во областите околу Солун, Кукуш, Меглен, Воден, Лерин, Мала Преспа, како и околината на Корча, кои во овој период биле под контрола на Антантата, а неговото истражување е објавено во 1921 година во едицијата „Насеља и порекло становништва“.³² По прогласувањето на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, продолжиле истражувањата во Вардарска Македонија. Еден од соработниците на Цвиќ, Воислав Радовановиќ, во почетокот на дваесеттите години ги проучувал Тиквешката област и Раец,

²⁵ Веројатно поради недоволна информираност, Јован Трифуноски во предговорот на делото „Охридско–струшка област“ наведува: „Истражување на населбите и на потеклото на населението не се вршени уште во соседните области – Преспа и Демир Хисар или Железник. види: Охридско–струшка област антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, књига 44, Београд, 1992, 1.

²⁶ Архив на МАНУ, к-4, АЕ 95/ IБ, 1-296.

²⁷ Архив на МАНУ, к-5, АЕ 96/ I В, 1-236.

²⁸ Jovan F. Trifunski, Krivopalanačka oblast, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga 48, Zagreb, 1980.

²⁹ Архив на МАНУ, к-9, АЕ 116/ II I, 1-161.

³⁰ Трудот „Радовишко“ на споменатите автори требало да биде објавен во Српскиот етнографски зборник во 1948 година, но, наместо него, бил објавен друг труд. види: Бранислав Русиќ, Населеничко село Сретеново крај Дојранско језера, Гласник Етнографског института Српске академије наука и уметности, књ, VIII (1959), Beograd, 1960, 114.

³¹ Светозар Томиќ, Скопска Црна Гора, Насеља српских земаља, књига 3 Београд, 1905.

³² Боривоје Ж Милојевиќ, Јужна Македонија, Насеља и порекло становништва, књига, 10, Београд, 1921.

како дел од истражувањата за неговата докторска дисертација, објавена во 1924 година.³³ Истражувањата продолжиле во текот на дваесеттите и триесеттите години. Тома Смиљаниќ Брадина ги проучувал пределите од западна Македонија, Мијачкиот крај, Мавровската Котлина, Горна Река и Кичевската област.³⁴ Петар С. Јовановиќ, го истражувал Порече,³⁵ Миљенко Филиповиќ истражувал повеќе области во Македонија.³⁶

Истражувања на посочените професори на Белградскиот универзитет и на скопскиот Филозофски факултет, од кои некои му биле и професори на д-р Бранислав Русиќ, оставиле значајна трага во методологијата на неговата работа и во начинот на согледување на историските процеси.

Во текот на 1940 и почетокот на 1941 година и колегата на Б. Русиќ, Јован Ф. Трифуноски, ги започнал своите истражувања во областите околу Куманово и Прешево, продолжувајќи со плодната истражувачка работа до крајот на својот работен век.³⁷

Како што истакнавме, истражувањата на Русиќ, меѓу другото, особено се значајни и како извор за миграционите движења кои се одвивале во областите што тој ги проучувал. Податоците на миграциите се однесуваат на периодот од втората половина на XVIII век до времето во кое го вршел истражувањето. Ќе се задржиме на неколку карактеристични примери од неговите истражувања, кои претставуваат значаен извор токму за проучување на миграционите движења.

При теренските истражувања во Цапарско Поле во педесеттите година,³⁸ Русиќ детално ги бележи иселениците од селата, годината на нивното иселување, од кој род

³³ Војислав Радовановиќ, Тиквеш и Рајец, Насеља и порекло становништва, књига, 17, Београд, 1924.

³⁴ Тома Смиљаниќ, Мијаци, Горна Река и Мавровско Поље, Насеља и порекло становништва, књига, 17, Београд, 1924; Кичевија, Насеља и порекло становништва, књига, 28, Београд, 1935.

³⁵ Петар С. Јовановиќ, Порече, Насеља и порекло становништва, књига, 28, Београд, 1935.

³⁶ Миљенко Филиповиќ, Северна велешка села, Насеља и порекло становништва, књига, 28, Београд, 1935; Дебарски Дримкол, Скопје, 1939; Голо Брдо, Белешке о насељима, пореклу становништва, обичајима и народном животу, Скопје, 1940.

³⁷ Теренските истражувања на Трифуноски продолжиле паралелно со неговото ангажирање на Филозофскиот факултет. Од средината на четириесеттите години до крајот на својот работен век, тој посетил неколку стотици села низ Македонија, вршејќи антропогеографски истражувања. Трифуноски ги истражувал Скопската Котлина, Полог, Кумановската област, областа на Бабуна и Тополка, Овче Поле, Кривопаланечката област, Струмичкиот крај, Пелагонија, Охридско-струшката Котлина, Кичевската Котлина и Кочанската Котлина. Од исклучително богата библиографија на Трифуноски ги издвојуваме неговите студии: Кумановско-прешевска Црна Гора, Насеља и порекло становништва, књига 33, Београд, 1951; Поречието на Кадина Река, Скопје, 1952, Скопски Дервен, Насеља и порекло становништва, књига 34, Београд, 1954; Скопско поље, Насеља и порекло становништва, књига 35, Београд, 1955; Слив Маркове реке – антропогеографска проматрања, Филозофски факултет на Универзитетот-Скопје, Скопје, 1958; Сеоска насеља скопске котлине, развитак села, порекло становништва, привредне одлики, Скопје, 1964; *Ovčepoljska kotlina, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 1964*; *Kočanska kotlina, Skopje, 1970*; Кумановска област, сеоска насеља и становништво, Скопје, 1974; Кичевска котлина сеоска насеља и становништво, Скопје, 1968; *Kičevska kotlina, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 1975*, Полог, антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, 42, Београд, 1976; *Oblast Babune i Topolke, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 1977*; *Krivopalanacka oblast, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga 48, Zagreb, 1980*.

Охридско-струшка област антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, књига 44, Београд, 1992; Битољско-прилепска котлина антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, књига 45, Београд, 1998.

³⁸ Архив на МАНУ, к-4, АЕ 94/ I-IV.

потекнувале и каде се иселиле. Во селото Цапари, на пример, од почетокот на XX век до истражувањето на Русик во 1951 година, само во прекуокеанските земји САД, Канада и Австралија се иселиле 77 семејства.³⁹ Од истата област ќе го наведеме и селото Лера населено со македонско и со албанско население. Во селото кон средината на 1951 година живееле: „424 жители, 206 Македонци и 218 Арбанаси, тие живееле во 76 домаќинства, од кои 37 македонски и 39 арбаншки, поделени во 26 рода, 11 македонски и 15 арбанашки.“⁴⁰ Русик најнапред го прикажува историјатот на селото од кој, меѓу другото, дознаваме дека за време на Балканските војни и во меѓувоенниот период 14 албански семејства се иселиле во Турција. Миграциониот бран, пак, на македонското население бил насочен кон прекуокеанските земји (САД и Австралија) и кон Бугарија каде што од почетокот на XX век се иселиле 15 семејства. Необјавените истражувања на Русик за наведените села може да се споредат со истражувањата на Трифуноски вршени во споменатите села.⁴¹

Неколку карактеристични примери за проучување на миграциите ќе наведеме и за областа Пијанец. Според истражувањата на проф. Бранислав Русик, во периодот на Балканските војни и Првата светска војна еден дел од муслиманското население се иселило во Турција, но процесот на иселување не бил динамичен како што е, на пример, во Кочанската, или Овчеполската Котлина. Во помал број се иселувало и македонското население во Бугарија. Најголемо иселување имало од селото Цр(в)ник, во 1913 година околу 100 семејства се иселиле во Турција. Миграцијата од споменатото село продолжила и во периодот по 1918 година. Иселувања на муслиманското население имало и од селата Вирче, Град, Свегор и Габрово. Од административното седиште на областа Царево Село по 1912 година и во периодот меѓу двете светски војни се иселиле околу 10 муслимански семејства. Од наведените села во Пијанец муслиманското население најмногу се населувало во градовите Маниса, Ески Шехир и Измир, во Турција.

Од селата Панчарево, Стар Истевник, Разловци, Тодоровци и други, по 1918 година, по неколку семејства се иселиле во Бугарија.⁴² Од селото Панчарево, кое во 1953 година имало 161 домаќинство, Русик ги следи иселувањата од Берлинскиот конгрес во 1878 година, од кога започнува миграциониот бран на македонското население од селото кон Бугарија. Од наведената година од Панчарево во Бугарија се иселиле дваесетина семејства.⁴³

Истражувањата на Русик го бележат помнењето на населението, неговата семејна историја, меморијата за преселбите, за семејните стебла, за предците. Ќе наведеме неколку

³⁹ Архив на МАНУ, к-4, АЕ 94/16, 23 – 25.

⁴⁰ Архив на МАНУ, к-4, АЕ, 94/16, 97. Б.Русик за Албанците го употребува етнонимот Арбанаси.

⁴¹ Јован Ф. Трифуноски, Битољско-прилепска котлина, антропогеографска проучавања, Населба и порекло становништва, Београд, 1998, 235–236, 247–248. Истражувањата на Русик може да се споредуваат и со официјалните статистички податоци за бројот и структурата на населението за периодот во кој биле извршени истражувањата. Статистичките податоци не соодветствуваат со податоците од истражувањето на Русик, бидејќи поголемиот дел од албанското население во споменатото село Лера во 1953 година, две години по истражувањата на Русик, се декларирало како Турци. Според пописот на населението во 1953 година, во Лера живееле 485 жители, од кои 236 Македонци, 81 Албанец и 166 Турци. (Вкупно население на Република Македонија според изјаснување за националната припадност по општини и населените места, според пописите, книга IX, Скопје, 1996, 279.)

⁴² Архив на МАНУ ф. Бранислав Русик, к- 3, АЕ, 96/1 в, 10-230.

⁴³ Архив на МАНУ ф. Бранислав Русик, к- 3, АЕ, 96/1 в, 14 – 17.

примери за селата во Охридско-струшката област. Во селото Корошиште, Струшко, Русик вршел теренски истражувања во 1948 година. Во селото живееле 813 жители, во 143 семејства, поделени во 25 рода. Според усната традиција на жителите, нивните предци се доселиле „пред 150 години од село Себиште.“⁴⁴ Теренските истражувања на Русик и во Охридско-струшката област се исклучително значајни за проучувањата на миграциите на населението, особено од почетокот на XX век. Ги наведуваме примерите на повеќе села од областа. Од селото Мешеиште, населено со македонско население, неколку семејства се иселиле во Америка, Франција и во Аргентина. Од споменатото село Корошиште во 1919/20 година пет семејства се иселиле во Охрид. Од Делогожда, едно од најголемите села во областа населено со албанско население, во 1948 година во време на теренското истражување на Русик живееле 1.180 жители, во 195 семејства, поделени во 19 рода. Според традицијата на жителите, нивните предци се доселиле „пред 150 години“, значи кон крајот на XVIII век. Од ова село две семејства во 1926 година се иселиле во Истанбул, Турција. Од соседното село Поум, исто населено со албанско население, во дваесеттите години едно семејство се иселило во Турција, додека во 1937 година едно семејство се иселило во Круја, Албанија. Од Мислодежда, каде што според Русик предците на жителите се доселиле околу 1830 година од Долни Дебар, во 1920 година две албански семејства се иселиле во Истанбул, Турција.

Од селото Брчево, населено со македонско население, меѓу двете светски војни девет семејства се иселиле, од кои осум во Белград, а едно во Софија. Од селото Богојци, населено со албанско население, меѓу двете светски војни три семејства се иселиле во Турција. Од селото Тоска, пак, во 1937 година едно семејство емигрирало во Албанија, во градот Круја. Од Горно Татеша во 1928 година едно семејство се иселило во Турција, како и од соседното Долно Татеша од каде што едно семејство во 1933 година се иселило во Истанбул, Турција. Од село Ташмаруништа во периодот 1918–1941 година шест семејства се иселиле во Романија, Белград и во Софија, во истиот период од селото Волино седум семејства се иселиле во Америка. Од селото Оровник, населено со македонско население, пет семејства на почетокот на XX век се иселиле во Америка.⁴⁵

Преку посочените податоци за миграциите во Охридско–струшката област, добиваме важен изворен материјал за динамиката и масовноста на миграциите, насоченоста на иселувањето на македонското население главно кон прекуокеанските и кон соседните земји (Србија, Бугарија), за разлика од албанското население, кое се иселувало, главно, по Балканските војни и речиси без исклучок во Турција и во Албанија.

Заклучок

Семејните и личните фондови најчесто содржат специфичен и вреден архивски материјал, значаен за историските истражувања. Архивскиот материјал во посочениот архивски фонд „Бранислав Русик“, кој се чува во Архивот на МАНУ, содржи огромен број податоци за потеклото на населението, историјата на областите, демографските, етничките

⁴⁴ Архив на МАНУ ф. Бранислав Русик, к- 3, АЕ 88/1, 44.

⁴⁵ Архив на МАНУ ф. Бранислав Русик, к- 3, АЕ, 88/1 1 - 142

и економските состојби што ги затекнал авторот во областите кои ги истражувал. Покрај споменатите теми, деталните белешки на Русик за потеклото на родовите можат да послужат и за проучување на семејната историја и родословните стебла. Во фондот е архивирана и богата документација за проучување и на локалната историја.

Покрај необјавените и објавените истражувања на Русик, цитираните антропогеографски студии во овој прилог, исто така, претставуваат значаен извор за историски истражувања.

Литература

- Архив на Македонската академија на науките и уметностите, Фонд „Бранислав Русик“
Службен весник на Република Македонија, 95/2012
Службен весник на СРМ, 47/1973
Ачкоска Виолета, Вовед во историјата, Скопје, 2014; Егзодусот на македонското селанство во социјализмот, Скопје, 2007
Božić-Buzančić D, *Osobni i obiteljski arhivi, Priručnik iz arhivistike*, Zagreb, 1977
Вкупно население на Република Македонија според изјаснување за националната припадност по општини и населените места, според пописите, книга IX, Скопје, 1996
Disputed archival claims. Activities of Unesco and ICA since 1976, во: *Sovereignty disputed claims professional culture, Essays on Archival Policies*, by Charles Kecskeméti, Brussels, 2000
Јовановић С. Петар, Порече, Насеља и порекло становништва, књига, 28, Београд, 1935
Karaman Igor, *Studije i prilozi iz Arhivistike*, Zagreb, 1993
Лекић Богдан, Архивистика, Београд, 2006
Милојевић Ж Боровоје, Јужна Македонија, Насеља и порекло становништва, књига, 10, Београд, 1921.
Радовановић Војислав, Тиквеш и Рајец, Насеља и порекло становништва, књига, 17, Београд, 1924.
Русић Бранислав, Малесија, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот - Скопје, книга, 6, Скопје, 1953; Поље Дебарско, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, историско – филолошки оддел, книга, 7, Скопје, 1954.; Жупа Дебарска, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, посебни изданија, Скопје, 1957;
Насељеничко село Сретеново крај Дојранског језера, Гласник Етнографског института Српске академије наука и уметности, књ, VIII (1959), Beograd, 1960
Смиљанић Тома, Мијаци, Горња Река и Мавровско Поље, Насеља и порекло становништва, књига, 17, Београд, 1924; Кичевија, Насеља и порекло становништва, књига, 28, Београд, 1935
Томић Светозар, Скопска Црна Гора, Насеља српских земаља, књига 3 Београд, 1905
Тош Џон, У трагању за историјом, Београд, 2008
Трифунски Ф. Јован, Кумановско - прешевска Црна Гора, Насеља и порекло становништва, књига 33, Београд, 1951; Поречието на Кадина река, Скопје, 1952, Скопски Дервен, Насеља и порекло становништва, књига 34, Београд, 1954; Скопско поље, Насеља и порекло становништва, књига 35, Београд, 1955; Слив Маркове реке – антропогеографска проматрања, Филозофски факултет на Универзитетот-Скопје, Скопје, 1958; Сеоска насеља скопске котлине, развитак села, порекло становништва, привредне одлике, Скопје, 1964; *Ovčepoljska kotlina, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1964; Кочанска kotlina,

Skopje, 1970; Кумановска област, сеоска насеља и становништво, Скопје, 1974; Кичевска котлина сеоска насеља и становништво, Скопје, 1968; Kičevska kotlina, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 1975, Полог, антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, 42, Београд, 1976; Oblast Babune i Topolke, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 1977; Krivopalanačka oblast, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga 48, Zagreb, 1980 Охридско – струшка област антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, књига 44, Београд, 1992; Битољско – прилепска котлина антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, књига 45, Београд, 1998.

Филиповић Миљенко, Северна велешка села, Насеља и порекло становништва, књига, 28, Београд, 1935; Дебарски Дримкол, Скопље, 1939; Голо Брдо, Белешке о насељима, пореклу становништва, обичајима и народном животу, Скопље, 1940

Borce ILIEVSKI

FAMILY AND PERSONAL FUNDS – SIGNIFICANT SOURCE FOR HISTORICAL RESEARCHES (THE EXEMPLAR OF “BRANISLAV RUSIĆ” FUND)

Summary

This summary makes analyses of the significance and value of the archive material within the family and personal funds, for historical researches, using the exemplar of the archive material of the “Branislav Rusić” fund, which is kept in the archive of the Macedonian Academy of Sciences and Arts. In this archive, there are records of his researches that have been carried out in the second half of the fourth and first half of the fifth decade of the 20th century in various regions of Macedonia: Ohrid-Struga Region, Prespa, Železnik (Demir Hisar), Pijanec, Delčevo-Osogovo, Slavište, Župa, Debarsko Pole and other regions. Besides the fact that the archive material contains enormous ethnological value, the documentation referring to terrain researches made by Rusić presents a perfect historical source which may be used for studying the demographic and ethnic changes, for the migrations, for the history of the everyday life in the Macedonian villages, etc. Also, the value of Rusić’s researches lays in their comparability with other researches.

Keywords: FAMILY AND PERSONAL FUNDS, ARCHIVE MATERIAL, HISTORICAL SOURCE, BRANISLAV RUSIĆ